

діяльність // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — 2018. — Вип. 28. — С. 179-202.

18. Шевчук А. Боротьба фіскалів та влади за контроль над судовою системою Західних губерній Російської імперії (1799 р.) // Емінак: науковий щоквартальник. — 2018. — № 4 (24) (жовтень-грудень). — Т. 1. — С. 82- 86.
19. Яковенко Н. Пародії і жарти в актових книгах Житомира та Луцька першої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. Вип. II // П.С. Сохань (гол. ред.) та ін. — Київ : Наук, думка, 1993. — С. 161-176.

— о —

УДК 94(477.4:477.7):314.15.044:33.027 «192»

ГУЦАЛО Л. В.
(м. Житомир)

МАТЕРІАЛЬНО-ФІНАНСОВА ДОПОМОГА ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ НА ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ У 1920 РОКАХ

Анотація. У пропонованій статті висвітлюється забезпечення переселенців на землях республіканського колонізаційного фонду фінансами та матеріально-технічними ресурсами.

Ключові слова: фінансова, матеріально-технічна допомога, республіканський колонізаційний фонд, переселення, планові переселенці, самовільні переселенці, земельний відділ, кредит.

Виклад основного матеріалу. З помітним приростом населення УСРР на початку 1920-х рр. виникла проблема аграрного перенаселення республіки. Це стало причиною масового переселення.

На середину 1920-х рр. у зоні Полісся і лісостепу З'СРР налічувалося більше 5 млн. безземельного або малоземельного селянства. Для вирішення аграрного питання керівництвом держави було розроблено програму переселення малозабезпеченого селянства на землі республіканського та всесоюзного колонізаційних фондів. Також переселення повинно було сприяти піднесенню економічного розвитку раніше не освоєних регіонів, куди держава вкладала значні фінанси і матеріально-технічні ресурси. Переселенська кампанія у республіканський фонд тривала 1928 р.

Організаційні процеси на місцях виселення потребували багато зусиль, але не менш клопітким завданням було розміщення.

влаштування і фінансове забезпечення переселенців. Адже від цього залежало наскільки швидко вони зможуть освоїтись на нових місцях і розпочати сільськогосподарське виробництво.

Як не одноразово зазначалося, урядом УСРР кожній переселенській сім'ї виділялася допомога у сумі 300 крб. і давалося розпорядження місцевим земельним відділам щодо надання організаційної та матеріальної допомоги переселенцям для швидкого облаштування у місцях оселення.

Відбір контингенту переселенців проводився на основі загальних вимог встановлених для переселенців на Південь України щодо родинного складу та матеріальної забезпеченості: 3 працездатних із 5 членів сім'ї та майна на 500 крб. [3, с. 32-33]. Виключенням були переселенці-євреї яким допомагали громадські організації. У зв'язку з цим 75% євреїв мали забезпеченість до 150 крб., 20% — до 300% і 5% — більше 300 крб. У місцях оселення переселенці обслуговувалися переселенським апаратом НКЗС, а переселенці-євреї ще й громадськими організаціями: ОЗЕТ, «Агро-Джойнт», ЕКО та ОРТ [8, арк. 128].

У 1925 р. ВУЦВК було прийнято постанову «Про пільги переселення». Згідно з нею переселенці сплачували лише 25 % вартості свого переїзду і перевезення майна до нових місць поселення та 25 % знижки при оплаті за будівельні матеріали; на декілька років знімалися податки на землю; за рахунок держави новоствореним господарствам видавався сільськогосподарський реманент, посівні матеріали, коні, корови, домашня птиця тощо. Зазначимо, що молодь на 3-4 роки звільнялася від військової служби.

Щодо пільгового тарифу, то мали місце певні неузгодження. Так, згідно обіжника НКЗС № 0/1596 від 3. 06. 1927 р. було встановлено порядок видачі документів на відрядження переселенських робочих груп на місця нового поселення, для попередньої обробки землі, будівництва помешкань. На підставі цього обіжника користуватися пільговим проїздом залізницею до місця оселення можна лише один раз. Але від кожної родини на попередні польові роботи відряджався голова сім'ї, який після засіву ділянки та інших робіт повертався додому для ліквідації свого майна та остаточного переїзду з родиною та майном до місця переселення. Таким чином, голова родини потребував ще один пільговий проїзд. Тому бюро національних меншин Волинського окрвиконкому звернулося з проханням до ЦК нацмен при

ВУЦВК вжити заходів аби врегулювати це питання, надавши право голові родини скористатися пільговим тарифом вдруге при остаточному переселенні [11, арк. 8].

Як не одноразово зазначалося, урядом УСРР кожній переселенській сім'ї виділялася допомога у сумі 300 крб. і давалося розпорядження місцевим земельним відділам щодо надання організаційної та матеріальної допомоги переселенцям для швидкого облаштування у місцях оселення.

На місцях нового поселення держава зобов'язувалася надавати матеріальну допомогу для будівництва житла та господарських будівель, доріг, ставків, криниць, лісозахисних смуг, меліорації земель тощо. Часто на територіях для заселення були проблеми з водою, тому НКЗ сприяв вирішенню такого роду проблем за рахунок збільшення спеціальних асигнувань [4, арк. 163].

Зазначимо, що переселенці у переважній більшості — це бідне селянське населення, яке не мало землі, коней, домашньої худоби. Аби покращити їх складне економічне становище урядом виділявся кредит. Так, у 1924 р. 72 тис. планових переселенських сім'ї отримали кредит у сумі 33,4 млн. крб., з них 7,5 млн. крб. як переселенська допомога без повернення коштів державі [7, с. 243].

Надаючи кредит, сільськогосподарські банки вимагали майнове забезпечення під нього. Були випадки, коли кошти витрачалися не за прямим призначенням, не пов'язані з виробничими потребами господарства. Тоді таких переселенців позбавляли пільгових умов кредитування [4, арк. 163].

До речі, заможніші переселенці у місцях виходу продавали своє майно, їх односельці купували його, беручи часто-густо кредит. Ця кампанія була тісно пов'язана з остаточним від'їздом переселенців. Так, на квітень 1928 р. на Волинську округу для кредитування незаможного селянства при купівлі майна у переселенців Укрсільбанк виділив 15000 крб. [5, арк. 501-506].

Звичайно, для швидкого облаштування у місцях оселення прибулим надавалася матеріальна допомога для будівництва житла (600-700 крб.), як державними, так і місцевими органами влади. Сім'ї, яка хотіла збудувати належне житло і господарські приміщення достатньо було взяти кредит у 1,5-2 тис. крб. [7, с. 244, 270]. Впродовж 1924-1926 рр. у південних округах України (Запорізькій, Зінов'євській, Дніпропетровській, Криворізькій, Маріупольській, Мелітопольській,

Миколаївській, Одеській, Первомайській, Харківській, Херсонській) було збудовано 18493 нові оселі плановими переселенцями і 1673 — самовільними переселенцями. Так, тут з'явилося 1240 нових сіл і виселків, у які переселилося 26457 сімей. А вже в існуючі села з північних округ республіки було планово доприселено 20 000 сімей і 1678 — самовільно переселених. Загальна кількість поселенців становила понад 250 тис. осіб [12, арк. 27-28]. У цілому на одне переселенське господарство, у залежності від регіону, державою та місцевими органами витрачалося 800-1200 крб.

Окрім державної допомоги на переїзд у республіканський фонд і виділення кредитів на будівництво житла переселенці забезпечувалися цеглою, лісом, цементом тощо.

Упродовж 1924-1928 рр. у розпорядження нових поселенців із північних округ республіки було виділено 320 тис. десятин землі.

Зазначимо, що для переселення національних меншин у республіканському фонді були заброньовані: для євреїв — у Херсонській, Запорізькій, Маріупольській, Одеській та Мелітопольській округах — 150 тис. га, з них 25 тис. га міліюфонду (Олешківські піски); для німців — визначено колфонд у Мелітопольській окрузі — Молочанський та Пришибський німецький райони, на які переселено 377 господарств [8, арк. 127], а в 1928 р. було виділено 658 га землі в Люксембурзькому німецькому районі в сЛібкнехтівці [13, арк. 23]; для молдаван — 48 тис. га колфонду в Одеській та Первомайській округах; для болгар — у Первомайській і частково Одеській округах; для поляків і циган — у Херсонській окрузі [8, арк. 127].

Окремої уваги заслуговує організація роботи по залученню єврейського населення до землеробства. З цією метою у 1924 р. було створено Комітет по земельному облаштуванню єврейських трудящих (КОМЗЕТ), а в 1926 р. його підвідділ у Україні — УкрКОМЗЕТ. Комітет мав право укладати договори з організаціями та фізичними особами, які працювали в СРСР, організовувати роботу іноземних організацій на території держави, щодо надходження коштів для облаштування євреїв-переселенців. Місцеві відділення співпрацюючи з місцевими комісіями Наркомзему мали виявляти вільні землі та землі, які шляхом меліорації можна було б використовувати для переселення. КОМЗЕТу допомагала громадська добровільна організація — Товариство по земельному облаштуванню трудящих євреїв в СРСР

(ТЗЕТ) [1, с. 105]. Товариство займалося пропагандистською та агітаційною діяльністю (у дусі більшовицької ідеології) у комплексі з фінансовою, матеріально-технічною допомогою містечковому єврейству та переселенськими осередкам [2, с. 63]. ТЗЕТ мав знаходити кошти для земельного облаштування євреїв-переселенців, співпрацюючи з іноземними єврейськими добровільними організаціями — ОРТ, «Агро-Джойнт», ЕРА, ЕКО та інші [6, с. 80].

Наприклад, території півночі Катеринославської та півдня Одеської губернії були не пристосовані до ведення сільського господарства. В районах, виділених для переселення, не було інфраструктури, водопостачання, а виділені наділи — суцільний цілинний степ. Тому влада прагнула за кошти американських та вітчизняних благодійних організацій освоїти цілинні землі, ввести їх в економічний обіг [6, с. 154].

«Агро-Джойнт» обслуговувала Херсонську, Мелітопольську і Криворізьку (окрім Нікопольського району) округи, ЕКО — Запорізьку округу та Нікопольський район Криворізької округи, ОРТ — Одеську округу [9, арк. 48].

Євреї-переселенці прагнули селитися на Півдні України згуртовано, так як жили раніше до переселення. На відміну від українців, у яких села налічували 40-50 дворів, вони створювали села по 80-100 дворів. Це дозволяло працювати ефективніше при системі колективної обробки землі [10, арк. 72].

Задля того, щоб переселенці швидко освоїлися на нових місцях і змогли розпочати сільськогосподарське виробництво, їм надавалися коні, корови, вози. Передусім така допомога надавалася багатодітним родинам. Лише у 1926 р. такі сім'ї отримали 7520 коней і 9850 корів.

Окрім цього, новоселів забезпечували сільськогосподарською технікою (трактори, плуги, сінокосилки, віялки, комбайни тощо) й посівними матеріалами. У 1925 р. переселенці отримали 66 тис. пудів пшениці та 34 тис. пудів жита [7, с. 243-344].

Отже, оселившись на нових землях, збудувавши житло, господарські споруди, переселенці вели індивідуальне господарство, об'єднувалися у різні кооперативи, артілі, комуни, ТСОЗи, вступали в радгоспи. Селянам надавалася різнопланова допомога: матеріальне забезпечення, сільськогосподарський реманент, мінеральні добрива тощо. При цьому, переселення було державною політикою, яка була спрямована не тільки на вирішення проблеми аграрного перенаселення,

а й піднесення економічного розвитку раніше не освоєних земельних просторів УСРР.

Література та джерела

1. Гуцало Л.В. Національно-територіальне районування В УСРР (20-30-ті роки XX ст.). Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка. — 228 с.
2. Гуцало Л.В. Переселення євреїв Волині у 1930-х роках у республіканський та всесоюзний колонізаційні фонди // Гілея. — Вип. 134. — 2018. — С. 62- 65.
3. Гуцало Л.В., Міщук Г.А. Аграрне становище і переселення німецьких селян Волині у 1920-х роках // Наукові записки Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 28. Збірник наукових праць. 2019. — С. 30-35.
4. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). — Ф. Р-126. — Оп. 1. — Спр. 156.
5. ДАЖО. — Ф. Р-126, — Оп. 1,— Спр. 203.
6. Журба М.А., Доценко В.О. Шестикутна зірка на полі : Життя і смерть єврейського землеоблаштування в Україні (20-30-ті роки XX ст.). Київ : МП Леся, 2005. — 230 с.
7. Розовик Д.Ф. Розовик О.Д. Переселенський рух в Україні: друга половина XVI ст. — 1930-ті роки. — Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. — 406 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО). — Ф. 27, — Оп. 8. — Спр. 791.
9. ЦДАВО. —Ф. 27.—Оп. 10. —Спр. 804.
10. ЦДАВО. —Ф. 413.—Оп. 1. —Спр. 89.
11. ЦДАВО. — Ф. 413. — Оп. 1, — Спр. 198.
12. ЦДАВО. — Ф. 413. — Оп. 1, — Спр. 348.
13. ЦДАВО, —Ф. 413.—Оп. 1, —Спр. 349.